

УДК 349.2

Молоток І. Ф., народний депутат України

Система принципів спеціального пенсійного забезпечення

У статті проаналізовано систему принципів спеціального пенсійного забезпечення. Розкрито її складові, їх сутність та значення. Окреслено роль, яку вони відіграють для спеціального пенсійного забезпечення.

Ключові слова: система, принципи, спеціальне пенсійне забезпечення, пенсія.

В статті проаналізована система принципів спеціального пенсійного забезпечення. Розкрито її складові, їх сутність та значення. Окреслено роль, яку вони відіграють для спеціального пенсійного забезпечення.

Ключевые слова: система, принципы, специальное пенсионное обеспечение, пенсия.

The article analyzes the system of principles of special pension software. Reveals its components, their nature and importance. Outlines the role that they play to special pensions.

Keywords: system, principles, special pension software, pension.

Актуальність теми. Система спеціального пенсійного забезпечення України буде створена на основі принципів права, керівних началах, а тому саме зміст даних принципів потребує детального аналізу та осмислення. Принципи як керівні ідеї будь-якого суспільного явища потребують певної систематизації, адже їхня кількість може збільшуватися, а тому їх потрібно впорядковувати задля кращого розуміння та розуміння. Сьогодні принципи, які регулюють забезпечення пенсіонерів, особливо осіб, які підпадають під категорію спеціального пенсійного забезпечення, потребують чіткої систематизації та її вдосконалення. Відповідно для реалізації даного права важливою і не менш корисною роллю відіграють саме принципи спеціального пенсійного забезпечення, а точніше система таких керівних начал.

Завдяки принципам спеціального пенсійного забезпечення змінюється роль та значення власне особи в самій системі пенсійного захисту України, зокрема в формуванні та отриманні в майбутньому грошових виплат на свою користь, незалежності та автономності рішень з боку окремих категорій громадян щодо можливості отримання виплат раніше, ніж в загальних випадках, зокрема при досягненні пенсійного віку. Також керівні ідеї допомагають пристосувати нинішню систему права та виконавчих органів для своєчасного і постійного здійснення спеціального пенсійного забезпечення певних осіб в Україні.

Стан наукового дослідження. Окремим питанням системи принципів спеціального пенсійного забезпечення присвячували свої праці такі вчені як: В. С. Андрєєв, Н. Б. Болотіна, В. С. Венедіктов, М. І. Іншин, С. М. Прилипко, Н. М. Хуторян, Г. І. Чанишева, О. М. Ярошенко та ін. Проте, незважаючи на зроблені здобутки, досі не було комплексного аналізу даної тематики, що й зумовлює потребу проведення більш системного наукового дослідження.

Метою статті є проведення наукового аналізу системи принципів спеціального пенсійного забезпечення. Для досягнення поставленої мети необхідно виконати наступні завдання: розкрити складові системи принципів спеціального пенсійного забезпечення, їх сутність та значення; окреслити роль, яку вони відіграють для спеціального пенсійного забезпечення.

Виклад основного матеріалу. Перш за все, необхідно зазначити, аналіз теоретично-правових позицій науковців свідчить про майже схожість їхніх думок щодо класифікації принципів. Таким чином, більшість з них виділяють таку ієрархію керівних ідей спеціального пенсійного забезпечення: загальноправові, міжгалузеві, галузеві та внутрішньогалузеві [1, с. 128; с. 119; с. 43]. На нашу думку, задля чіткого окреслення системи принципів спеціального пенсійного забезпечення знову ж таки слід звернутися до теорії права, зокрема до класифікацій принципів взагалі. В даному дослідженні, ми будемо використовувати поділ принципів права за сферою їх дії.

Першою категорією у даній класифікації виступають так звані загальноправові (загальногалузеві) принципи. Слід зазначити, що вони є притаманними всій національній системі права, є загальними для систем національного і міжнародного права, а також більшість з них має конституційний ранг [2, с. 239-240].

До другої категорії відносяться міжгалузеві принципи, тобто такі, що властиві кільком спорідненим галузям права. Прийнято вважати, що міжгалузеві принципи являють собою певну систему, більш приближену до сукупності, у якій розвиваються та діють декілька відповідних (споріднених) галузей права. Слід додати відповідно третій вид, а саме галузеві принципи притаманні вже не декільком галузям, а відповідно лише одній, таким чином підкреслюючи її особливість. І остання категорія, що властива конкретній підгалузі права, - підгалузеві принципи [2, с. 239-240]

На нашу думку, дана класифікація є хоч і не повністю вичерпною, але зважаючи на характеристику тільки з боку одного критерію – досить повною та обґрунтованою, оскільки відображення системи принципів неможливе без уточнення її складових елементів. Виходячи із класифікації наведеної вище, слід відобразити систему принципів права соціального захисту, а саме його підвиду права спеціального пенсійного забезпечення:

І. Загальногалузеві:

1. Основоположним та таким, що слід навести в першу чергу є принцип верховенства права чи, іншими словами, принцип «правовладдя» [3, с. 206], що закріплений у ст. 8 Конституції України. Слід зазначити, що на підставі даного конституційного принципу повинно розвиватися правове життя країни, через його втілення в інститутах прав і свобод людини та громадянина, представницької влади та інших демократичних інституцій. Даний принцип «лежить» в основі розвитку права спеціального пенсійного забезпечення.

Фактично, верховенство права проявляється у системі нормативно-правових актів, що стосуються спеціального пенсійного забезпечення і соціального захисту окремих категорій осіб. Таким чином, законами про пенсійне забезпечення, в тому числі і спеціальне пенсійне забезпечення, визначаються:

1) види спеціального пенсійного забезпечення (наприклад, пенсії особам, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи; пенсії науковим (науково-освітнім) працівникам; пенсії суддів та службових осіб органів прокуратури; пенсії народних депутатів та ін.)

2) умови участі в пенсійній системі чи її рівнях.

Тобто три рівні: солідарна система загальнообов'язкового державного пенсійного страхування; накопичувальна система загальнообов'язкового державного пенсійного страхування; недержавне пенсійне забезпечення). Але для окремих категорій громадян, як у нашому випадку, законами України можуть встановлюватися умови, норми та порядок їх пенсійного забезпечення, що відрізняється від загальнообов'язкового державного

пенсійного страхування і недержавного пенсійного страхування.

3) відповідний пенсійний вік, з якого особа має право на отримання пенсійних виплат.

Так, приміром, згідно із ст. 50-1 Закону України «Про прокуратуру» прокурори та слідчі як окремі категорії громадян спеціального пенсійного забезпечення мають право на отримання пенсійних виплат за вислугою років незалежно від досягнутого на той час віку [4, ст. 50-1].

4) джерела формування коштів, що спрямовуються на спеціальне пенсійне забезпечення.

2. Наступною керівною ідеєю є принцип справедливості як прояв волі та свідомості суспільства. Принцип справедливості містить у собі вимогу відповідності між практичною роллю різних індивідів (соціальних груп) у житті суспільства та їхнім соціальним становищем, між їхніми правами та обов'язками, заслугами людей та їхнім суспільним визнанням [2, с. 250-254].

На нашу думку, дане поняття (зазначене вище) наведено в досить узагальненій формі, тому, з урахування його співвідношення з системою спеціального пенсійного забезпечення, його слід відобразити таким чином: справедливість – це морально обґрунтований критерій співвідношення діяльності людини та її положення в суспільстві [5, с. 20-24]. Відповідно положення людини в суспільстві формується завдяки матеріальному забезпеченню, а саме адекватному пенсійному забезпеченню, з урахуванням страхового (трудового) стажу, заробітку та розмірів призначених пенсій, а також умов пенсійного забезпечення окремих категорій громадян. Згідно з даним принципом призначення та виплата пенсій здійснюється з чинним законодавством, гарантом якого виступає держава. Тобто, виходячи з даної позиції, слід відзначити певні привілеї окремим категоріям громадян у спеціальному пенсійному забезпеченні. Так, наприклад, згідно із Законом України «Про наукову та науково-технічну діяльність», зважаючи на відповідні досягнення з боку особи в будь-якій галузі науки, передбачається, гарантована законом, грошова виплата при виході на пенсію у розмірі 6 місячних посадових окладів (ставок) [6, ст. 24]. На нашу думку, наявність певних додаткових стандартів в наведених вище положеннях обумовлена, насамперед, реалізацією з боку держави принципу справедливості (в конкретному випадку, саме в спеціальному пенсійному забезпеченні). Так, справедливим видається існування додаткових пенсійних виплат окремим категоріям громадян задля незалежності даних осіб, перш за все у своїй професійній діяльності, а вдруге зважаючи на їхній вклад в розвиток тієї чи іншої галузі нашої країни.

3. Спеціальне пенсійне забезпечення окремих категорій осіб базується на принципі рівності (рівноправності), визначеному статтею 24 Конституції України, якою передбачено, що громадяни мають рівні конституційні права і свободи та є рівними перед законом і не може бути привілеїв чи обмежень за будь-якими ознаками [7, ст. 24]. Таким чином, дане положення характеризує відсутність дискримінації за ознаками статі, раси, кольору шкіри, майнового стану, місця проживання. Слушно зауважити, при цьому різниця у пенсійному віці між чоловіком та жінкою не вважається дискримінацією згідно з Законом України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків» [8, ст. 6].

Також суперечності в позиціях різних науковців викликає так звана різниця розмірів пенсій окремих категорій громадян, згідно до законодавства, та розмірів пенсій звичайних громадян [9, с. 2]. Щоправда, на нашу думку, ніяких неузгодженостей в контексті даного питання не повинно бути, оскільки конкретно в даному випадку

принцип рівності у сфері спеціального пенсійного забезпечення додатково закріплюється та посилює свою дію завдяки принципу справедливості. Він відповідно зазначає співрозмірність затрачених фізичних та моральних зусиль громадян до відповідного пенсійного забезпечення у зв'язку з цим. Тому говорити про різницю заробітних плат в залежності від категорій осіб права пенсійного забезпечення як певних дискримінаційних ознак не слід.

II. Галузеві та підгалузеві принципи (тобто принципи пенсійного забезпечення і їхня проекція на спеціальне пенсійне забезпечення, що виражається в окремих керівних ідеях).

1. Принцип обов'язкового надання державою пенсійного забезпечення всім особам, що здійснювали трудову діяльність у цій державі у будь-якій формі її прояву [10, с.21] є галузевим і притаманний саме праву пенсійного забезпечення взагалі, що ж до права спеціального пенсійного забезпечення, то зазначене основоположне начало трансформується в принцип загальності та доступності умов реалізації права на отримання спеціальної пенсії.

2. Принцип загальнообов'язкового соціального страхування або сплати страхових внесків на обов'язкове державне пенсійне забезпечення. Вважається, що для формування обґрунтованих фінансових підстав задля виконання певних функцій держави був призначений даний соціальний збір. Отримання даного збору включає можливість використання коштів Пенсійного Фонду України як для забезпечення осіб, які досягли пенсійного віку, так і для осіб, які стануть пенсіонерами в майбутньому. Фактично, з вищенаведеного випливає накопичувальний характер цього збору [11, с.515].

3. Принцип включення до страхового пенсійного стажу окремо визначених періодів, зокрема догляду за дитиною до досягнення нею 3-х річного віку; навчання, служби в армії та ін [10, с.22]. Даний підгалузевий принцип в науковій літературі зазначається як один із доктринальних і обов'язкових, проте він не знаходить свого нормативного закріплення в жодному акті законодавства на сьогодні. Щоправда з погляду ситуацій, які складаються в реальному житті, на нашу думку, є досить важливим та потрібним для текстуального закріплення, оскільки в повній мірі допоможе подолати певні дискримінаційні аспекти, що з цим пов'язані.

4. Існування принципу багатоманітності видів спеціального пенсійного забезпечення зумовлено закріпленням у законодавстві України декількох видів трудових і соціальних пенсій (за віком, з інвалідності, в разі втрати годувальника і за вислугу років) [12, ст.12 – 42; ст. 50-1].

Пенсія за віком встановлюється як передбачив український законодавець у нормативно-правових актах України з досягненням так званої юридичної межі віку для призначення пенсій(для чоловік – 62 роки; для жінок від 55 до 60 років, оскільки збільшення відбуватиметься поетапно відповідно на 6 місяців щоразу). Слід зауважити, що пенсійні виплати за віком є однаковими як для загальних категорій осіб, так і для окремих категорій пенсійного забезпечення, тобто при досягненні відповідного віку. На нашу думку, це позитивний фактор, оскільки не поширює поняття «дискримінація» у зв'язку з існуванням спеціального пенсійного забезпечення.

Пенсії по інвалідності, зазвичай, виплачуються, внаслідок негативних обставин, які трапляються незалежно від волі особи, але відображаються на стані здоров'я. Таким чином, даний факт призводить до втрати працездатності і відповідно неможливості отримувати заробітну плату. Для спеціального пенсійного забезпечення

зادля отримання даного виду пенсійних виплат необхідна відповідність двом ознакам: по-перше, неможливість виконання попередньої трудової функції; по-друге, часовий проміжок, тобто момент настання стану «інвалідності».

Пенсія в разі втрати годувальника за своїм призначенням покликана компенсувати передбачувану або реальну втрату матеріальної підтримки, понесену особами, що знаходилися на утриманні, у результаті смерті глави родини. Уявляється, що втрата засобів до існування можлива не тільки у випадку фактичної смерті годувальника, але й у випадку його безвісти відсутності або оголошення померлим [9, с. 14].

Для окремих категорій для призначення спеціальної пенсії у разі втрати годувальника потрібен спеціальний стаж. Спеціальні пенсії у разі втрати годувальника обраховуються у відсотках до заробітної плати особи, яка має право на даний вид пенсійного забезпечення, за виключенням наукових і науково-педагогічних працівників.

Ще одним видом пенсійного забезпечення є виплата *пенсій за вислугу років*. Даний тип пенсій є характерним для державних службовців та військовослужбовців, що регулюється відповідним спеціальним законодавством. У більшості випадків, виплата даної пенсії здійснюється на багато раніше, ніж виплата пенсій за віковим показником.

5. Принцип надання спеціального пенсійного забезпечення, як правило, довічно у грошовій формі шляхом щомісячних виплат, що не оподатковуються. Для кращого розуміння даного принципу, необхідно навести поняття «довічна пенсія» - щомісячна виплата, яка здійснюється протягом життя пенсіонера. Дане керівне начало слід розглядати конкретно на прикладі суддівського пенсійного забезпечення [13, ст. 57].

6. Принцип права вибору спеціальних пенсійних виплат та об'єднання пенсійного забезпечення з іншими соціальними виплатами [14, с. 144-145]. Детально проаналізувавши спеціальне пенсійне законодавство, ми можемо зробити висновок, коли особа одночасно має право не на одну, а декілька видів пенсій. Для прикладу, на нашу думку, слід навести Закон України «Про прокуратуру» в порівнянні з Законом України «Про державу службу». В даних нормативно-правових актах, зазначається двояка можливість вибору перед працівником прокуратури та слідчими, тобто згідно якого закону і відповідно з його правилами отримувати пенсійне забезпечення. Таким чином, проявляється вільний вибір саме з боку особи, яка зацікавлена у виплаті пенсійного утримання.

7. Принцип солідарності поколінь та паритетності у спеціальному пенсійному забезпеченні [15, с. 54-55]. Єдиним етичним принципом спеціального пенсійного забезпечення є принцип солідарності, що вимагає від працюючих окремих категорій осіб фінансового забезпечення тих, хто вже втратив працездатність.

8. Принцип індексації розміру спеціальних пенсій відповідно до зростання споживчих цін. Аналізуючи спеціальне законодавство, можна зробити відповідні висновки щодо процедури та причин перерахунку пенсій. Згідно з Законом України «Про статус народного депутата», Законом України «Про державну службу», Законом України «Про прокуратуру», Законом України «Про судоустрій та статус суддів» [16, ст. 30; ст. 37; ст. 50-1; ст. 138] індексація пенсійних виплат здійснюється автоматично, що, на нашу думку, дозволяє отримати вчасне матеріальне забезпечення, яке відповідає умовам та рівню життя на момент виплати.

Висновок. На нашу думку, зазначена ієрархічність системи принципів спеціального пенсійного забезпечення на сьогодні є науково-обґрунтованою та доцільною. Так, поділ принципів спеціального пенсійного забезпечення на певні категорії відіграє визначальну роль, адже вказані принципи діють лише у сукупності. Тобто, в разі невиконання в

повній мірі одного принципу спеціального пенсійного забезпечення, інші принципи, що наведені в системі, не будуть реалізовані правильно та в повній мірі. Система досліджуваних принципів становить певний стрижень, основу всієї розгалуженості спеціального пенсійного забезпечення окремих категорій громадян.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Болотіна Н.Б. Право соціального захисту України: Навч. Посібник. — К.: Знання, 2005. — 615с.; Сташків Б.І. Теорія права соціального забезпечення: Навч. Посібник. — К.: Знання, 2005. — 405с.; Право соціального забезпечення: Учебник / под ред. К.Н. Гусова. — М.: ПБОЮЛ Грачев С.М., 2001. — 328 с.
2. Скакун О.Ф. Теорія держави і права: Підручник / Пер. з рос. - Харків: Консум, 2001. - 656 с.
3. С.Головатий Верховенство права, або ж правовладдя: вкотре про доктринальні маніври вітчизняної науки // Журнал «Право України». — 2010. — № 4. — С. 206—219.
4. Про прокуратуру: Закон України від 05.11.1991 р. № 1789- XII // Відомості Верховної Ради України. - 1991. - № 53. — Ст. 793.
5. Рыбакова И.И. Социальная справедливость и проблемы подготовки нового закона о пенсионном обеспечении трудящихся // Вопросы социального обеспечения. — М., 1987. — Вып.18. — с. 23-27.
6. Про наукову та науково-технічну діяльність: Закон України від 13.12.1991 р. № 1977- XII // Відомості Верховної Ради України. — 1992. - № 12. - Ст.165 .
7. Конституція України: Закон від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР // Відомості Верховної Ради України. — 1996. — № 30. — Ст. 141.
8. Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків: Закон України від 08.09.2005 р. № 2866- IV // Відомості Верховної Ради України. — 2005. - №52. — Ст.561.
9. Колотік А.С. Правове регулювання спеціального пенсійного забезпечення в Україні [Текст]: автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.05 / Колотік Анатолій Сергійович ; Нац. ун-т «Юрид. акад. України ім. Ярослава Мудрого». - Х., 2011. - 20 с.
10. Ширант А.А. Поняття та система принципів пенсійного забезпечення // Право України. — 2012. - №6. — С.19-26.
11. Якуша Н.В. Збір на обов'язкове державне пенсійне страхування // Форум права. -2008. -№ 2. — С.513-517.
12. Про пенсійне забезпечення осіб, звільнених з військової служби, та деяких інших осіб: Закон України від 09.04.1992 р. № 2262- XII // Відомості Верховної Ради України. - 1992. - № 29. — Ст. 399.; Про прокуратуру: Закон України від 05.11.1991 р. № 1789- XII // Відомості Верховної Ради України. - 1991. - № 53. — Ст. 793.
13. Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування: Закон України від 09.07.2003 р. № 1058- IV // Відомості Верховної Ради України. — 2003. - № 51. — Ст. 376.
14. Сташків Б.І. / Теорія права соціального забезпечення: Навч. посіб. — К.: Знання, 2005. — 405 с.
15. Сирота І.М. Право пенсійного забезпечення в Україні: Курс лекцій. — К.: Юрінком Інтер, 1998. — 264 с.
16. Про статус народного депутата України: Закон України від 17.11.1992 р. № 2790- XII // Відомості Верховної Ради України. — 1993. - № 3. — Ст.336.; Про державну службу: Закон України від 16.12.1993 р. № 3723- XII // Відомості Верховної Ради України. — 1993. - № 52. — Ст. 490.; Про прокуратуру: Закон України від 05.11.1991 р. № 1789- XII // Відомості Верховної Ради України. - 1991. - № 53. — Ст. 793.; Про судоустрій та статус суддів: Закон України від 07.07.2010 р. № 2453- VI // Відомості Верховної Ради України. — 2010. - № 41-42. — Ст. 529.